

ACTA POLITOLOGICA

www.acpo.cz

INTERNETOVÝ RECENZOVANÝ ČASOPIS

2010 | Vol. 2 | No. 1 | ISSN 1803-8220

ŠABATKA, Michal. (2010). Španělský regionalismus, volební arény a umírňující se konflikt. *Acta Politologica*, Vol. 2, No. 1, s. 33-56. ISSN 1803-8220.

Tento článek podléhá autorským právům, kopírování a využívání jeho obsahu bez řádného odkazování na něj je považováno za plagiátorství a podléhá sankcím dle platné legislativy.

Internetový recenzovaný časopis vydává Univerzita Karlova v Praze,
Katedra politologie Institutu politologických studií Fakulty sociálních věd.

Acta Politologica | Katedra politologie | Institut politologických studií | Fakulta sociálních věd |

Univerzita Karlova v Praze | U Kříže 8 | 158 00 Praha 5 – Jinonice

www.acpo.cz | acpo@fsv.cuni.cz | +420 251 080 214

Španělský regionalismus, volební arény a umírňující se konflikt

Michal Šabatka¹

Abstract:

The aim of this article is to examine relation between national and sub-national level of party system development and related electoral competition in five significant Spanish regions – Basque country, Catalonia, Galicia, Navarra and Canarias Islands. The process of democratization in Spain was accompanied by emergence of autonomous regions and consequently by setting up of independent party systems. This fact leads to examination of political institutions in relation to both levels of political process. The theory of first and second order elections offers basic approach to study behaviour of political parties in both levels of electoral competition. Attached case studies of forenamed autonomous regions reveals distinct form of political behaviour in each examined area depending on relevant historical and socio-economic factors.

Keywords: *regionalism, democratization, political party, party system, electoral system, political competition, Spain, electoral arena, cleavages*

Úvod

Proces přechodu k demokracii ve Španělsku, započatý v druhé polovině 70. let 20. století, byl jako v mnoha jiných státech procházejících demokratickou tranzicí spjat vedle politické liberalizace také s obnovením etnicko-teritoriálních zájmů, které byly v předcházející době prakticky po celou éru hypercentralistické [Moreno 2001: 1] vlády generála Franka (1939-1975) silně potlačovány. Na rozdíl od dlouhého procesu historického ustavování federací v jiných státech zrod španělského „asymetrického federalismu“, založeného na vzniku regionálních samosprávných jednotek, proběhl současně s ustavením soutěživého stranického systému a organizační struktury politických stran [Méndez 2004; Čepová 2002; Linz 1985]. Právě ustavení soutěživého stranického systému a souběžně probíhající regionalizace měly za následek zrod takové formy stranické soutěže, že se v odborné literatuře nehovoří o španělském stranickém systému v jednotném čísle – *La España electoral* –, ale užívá se v souvislosti s odkazem na španělský stranický systém čísla množného – *Las Españas electorales* – [Lago 2002; Ocaña, Oñate 1999], což značí existenci několika od sebe oddělených stranických systémů [Lancaster a Lewis-Beck 1989: 30]. Nutno dodat, že španělské stranické soustavy se od sebe nediferencují pouze z hlediska časového,

¹ Autor je interní doktorand na Katedře politologie Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně, adresa: Joštova 10, 602 00 Brno, email: michal.sabatka@seznam.cz.

kdy vedle sebe existovaly prakticky tři rozdílné historické podoby stranického systému (bude blíže objasněno níže), ale jsou diferencovány také ve smyslu prostorovém, protože je možné rozlišit „rozdílné volební arény, které se konstituovaly uvnitř státního území“ [Ocaña, Oñate 1999: 184] během uplynulých třiceti let, kdy probíhají regionální volby.

Španělský případ vztahu decentralizace a stranického systému je jedinečný i v další oblasti. Proces španělské tranzice umožnil vznik nacionalistických a regionalistických politických stran, které získávají tak výraznou volební podporu, že nikde v Evropě (s výjimkou Severního Irsku) nenacházíme stejně vysoký počet regionů, kde by strany necelonárodního charakteru zastávaly ve stranickém systému tak důležité postavení [Lago 2002: 137]. Původní předpoklady, které se objevovaly v počátečních fázích tranzice, a které přisuzovaly výraznější roly regionálním stranám pouze pro oblast Baskicka a Katalánska a do menší míry i pro Galicii [Pallarés 1997: 138], se nakonec nenaplnily. Politický vývoj postfrankistické fáze španělského politického systému mnohé přesvědčil o opaku a zaměřil pozornost právě na studium subnárodních stranických soustav.

V této souvislosti je však nutné poznamenat, že odborný výzkum španělského regionalismu je důležitý nejen pro jedinečnost španělského stranického systému a specifické podoby soutěže politických stran, ale současně musíme mít na paměti, že pochopení národní a subnárodní stranické soutěže ve Španělsku umožňuje mnohem lépe interpretovat obecné vztahy mezi autonomními jednotkami, jejich politickou reprezentací a jejich regionálními zájmy na jedné straně a centrem, reprezentovaným národními politickými elitami vzešlými z celostátní politické soutěže, na straně druhé [Hopkin, Houten 2009; Méndez 2004; Hamann 1999]. Studium španělského případu vývoje regionálních politických stran a jejich role na národní i subnárodní úrovni pak umožňuje přijmout určitá zobecnění, která mohou být aplikována na další podobně se vyvíjející politické systémy.

Současně se španělský případ politické regionalizace [Říchová, Fiala 2002: 14; Moreno 2001: 109] nabízí jako vhodný pro studium formy a míry institucionalizace konfliktu, který vzniká v rámci jednotlivých štěpících linií, zejména na ose centrum-periferie², která dominuje španělské politice jako determinující faktor volebního chování obyvatel, i když bývá omezen pouze na některé specifické regiony [Hamann 1999: 128]. Nicméně silné nacionalistické tendence, které se objevují zejména v oblasti Baskicka a Katalánska (v menší míře také v Galicii, Navarře a na Kanárských ostrovech), jsou stálou součástí regionální i celostátní

² Ve španělském kontextu tento konflikt je vnímám jako faktor, který nejvíce destabilizuje tamní politický systém [viz Padró-Solanet 1996: 4]. Centrifugální tendence mezi centrem a periferií mají ve Španělsku své kořeny již v době, kdy došlo ke sjednocení Španělska pod vládou Ferdinanda Aragonského a Isabely Kastilské v 15. století. Proces konsolidace vlády nad územím jednotného Španělska totiž nikdy nebyl doprovázen centralizací, jak tomu bylo například ve Francii, ale Španělsko bylo po dobu bezmála dvou století federací nezávislých království, spojených osobou panovníka. Tyto víceméně autonomní regionální celky si dokázaly vydobýt určitou daňovou nezávislost a mnohá další privilegia, která jim zaručovala dostatečnou vlastní samosprávu. Zvýšená míra centralizace začala být ve Španělsku uplatňována až v 18. století, kdy se trůnu ujala dynastie Bourbonů. Pozdější éra centralistických snah liberálů a karlistů v 19. století se stala obdobím, kdy se kolem osy konfliktu centrum-periferie začaly generovat první regionální politické strany, jakými byla Baskická národní strana (1895) nebo Katalánská regionalistická liga (1901) [srov. Zariski 1987: 203-212].

španělské politiky a do jisté míry ovlivňují i programovou orientaci celonárodních španělských politických stran [Hladká 2006].

Cílem tohoto textu bude analýza pozice regionálních stranických subjektů ve volbách prvního a druhého řádu³, tedy voleb celostátních a regionálních, které proběhly v letech 1975 a 2009. Teoretický předpoklad vztahu voleb prvního řádu k volbám druhého řádu totiž s sebou nese prizma nadřazenosti jedněch voleb nad druhými. Jak upozorňují Hough a Jeffery, problematika vztahu celostátních a regionálních voleb v sobě zahrnuje odpověď na otázky o chování voličů v odlišných volebních arénách nebo o důležitosti vzájemné interakce obou úrovní voleb [Hough, Jeffery 2006]. V případě regionálních stranických subjektů však můžeme předpokládat, že logika stranické soutěže je v tomto smyslu obrácená.

Je proto vhodné formulovat hypotézu, se kterou bude v tomto textu pracováno a která předpokládá, že míra podpory regionálních politických stran v rámci celostátní volební arény odráží intenzitu konfliktu centrum periferie do té míry, nakolik je centrum schopno agregovat specifické zájmy, formulované na regionální úrovni. To znamená, že oslabení volební podpory regionálním politickým stranám na celostátní úrovni značí, že centru se daří mediovat konflikt centrum–periferie. V případě Španělska se agregace specifických regionálních zájmů uskutečňuje ve dvou rovinách volební soutěže – regionální a celostátní. V případě celostátní volební arény se dá předpokládat nižší podpora regionálním zájmů než v případě regionální volební arény. Z tohoto důvodu nelze zůstat jen u prověření volebních výsledků regionálních stran v celostátních volbách, ale je třeba analyzovat pozici regionálních stran v jednotlivých geografických celcích.

Současně lze předpokládat, že pohled na volební zisky regionálních politických stran je východiskem pro reflexi institucionalizace konfliktu v rámci osy centrum-periferie, determinující politické vztahy a vazby na několika úrovních španělské politiky. Proto součástí analýzy bude rozbor interakce voleb celostátních a autonomních, přičemž institucionalizace konfliktu bude prověřena v roli regionálních politických stran na politickou polarizaci na celostátní úrovni.

V první části této studie bude vytyčen teoretický rámec uchopení problematiky vztahu španělského regionalismu a existujících stranických systémů. Poté bude text zaměřen na podobu celonárodní stranické soutěže zejména z hlediska podpory, které se dostávalo a dostává regionálním politickým stranám v celostátních volbách. Současně bude proveden rozbor postavení regionálních politických stran na národní úrovni. Dále na příkladu pěti exponovaných regionů (Baskicko, Galicie, Navarra, Katalánsko a Kanárské ostrovy) bude představen vztah mezi národní a subnárodní úrovní stranické soutěže, přičemž bude učiněn pokus o analýzu vlivu etnicko-teritoriálních zájmů na podobu obou rovin stranické soutěže. Závěrem bude učiněn pokus o syntetickou analýzu vztahu voleb prvního a druhého řádu ve smyslu institucionalizace konfliktu ve španělském politickém systému.

³ Pro potřeby této studie bude vztah voleb prvního a druhého řádu redukován pouze na interakci voleb celostátních a regionálních. I když se v evropském kontextu často analyzuje vztah celostátních voleb jako voleb prvního řádu a voleb do Evropského parlamentu, jako voleb druhého řádu, jsou volby do Evropského parlamentu z hlediska výzkumu regionalistických politických tendencí ve španělském kontextu spíše zanedbatelné.

V této souvislosti je třeba vymezit základní pojmy, se kterými se bude v textu pracovat. Regionální politické strany budou v celé práci synonymem pro strany necelostátního charakteru (PANE – Partidos de Ámbito No-Estatal). V souladu s tím, co uvádí Heller [Heller 2002: 659], budou za strany PANE v této studii považovány takové politické formace, které vyvíjejí svou aktivitu v jednom či dvou autonomních společenstvích. S tím koinciduje i předpoklad, se kterým pracuje Hamann [Hamann 1999: 113], když regionální politické strany odlišuje na základě jejich názvu odkazujícího na určitý region a jejich politickou vazbu pouze na tento konkrétní geopolitický útvar⁴. V této souvislosti je nutné nezaměňovat slovo regionální se slovem regionalistický. Označení regionalistické politické strany totiž odkazuje na programovou profilaci těchto stran. I když se *ipso facto* jedná o strany působící v určitém regionu, tedy strany zároveň regionální, pojem regionalistický úžeji vymezuje základní ideovou charakteristiku daného politického uskupení. V tomto smyslu by se jednalo o strany prosazující zájmy vázané na specifičnost určitého regionu ze všech možných hledisek. Vázanost zájmů na určitý region je pak diferenciačním znakem, odlišujícím regionalistické strany od stran nacionalistických. Ty naopak vycházejí z programové orientace na určité národní cítění, které se snaží reprezentovat.

Tomu odpovídá i klasické (i když poněkud zjednodušující) dělení španělských regionálních politických stran do dvou skupin. První skupinou jsou neextrémistické strany, které plně podporují legitimitu celostátního politického systému. V našem případě by tomuto typu stran odpovídaly regionalistické strany. Druhou kategorií jsou strany zdůrazňující etnicko-nacionalistické prvky politického programu. Jejich politická strategie se dá rozdělit do dvou směrů, kdy „buď usilují o nezávislost svého regionu, anebo se snaží prosadit politiku rekonstrukce, která umožňuje podstatnou míru autonomní vlády uvnitř hranic vlastního státu“ [Lancaster, Lewis-Beck 1989: 33].

Volby prvního a druhého řádu

Teorie voleb prvního a druhého řádu je v odborné literatuře reflektována od 80. let minulého století, kdy autoři Reif a Schmitt [Reif, Schmitt 1980] upozornili na odlišnosti doprovázející volby celostátní a volby do Evropského parlamentu. Na základě svého výzkumu mohli uvedení autoři začít prosazovat teorii, podle které jsou volby prvního řádu (*first-order election*) mnohem významnější než volby druhého řádu (*second-order election*), protože se vztahují k formování celostátní exekutivy⁵. Volbami druhého řádu jsou pak všechny volby ostatní. Tedy volby místní (lokální), regionální a volby do Evropského parlamentu⁶. V případě

⁴ V tomto případě nastává ale problém, jak klasifikovat celostátní politické strany, působící např. v Galicii, kdy tyto regionální odnože celostátních stran svým názvem také odkazují na určitý region – Lidová strana Galicie (Partido Popular de Galicia, PPdeG). Určitý *sentido común* nám ale ukazuje, že v případě regionálních větví celostátních stran můžeme tyto počítat jako strany působící na celostátní úrovni.

⁵ Vztah prezidentských voleb a parlamentních voleb na úrovni voleb prvního řádu nebude v tomto textu reflektován. Pro studium španělského případu je totiž irelevantní. Nicméně představuje zajímavou problematiku, jejíž reflexe není doposud plně završena.

⁶ Za volby druhého řádu by přirozeně mohly být považovány i prezidentské volby v parlamentních systémech, kde je prezident volen přímo.

studie Reifa a Schmitta byl pojem voleb druhého řádu ztotožněn zejména s volbami do Evropského parlamentu, neboli celostátními volbami druhého řádu (*second-order national elections*). Jejich teorie je současně propojena s dynamikou cyklického vývoje stranické soutěže, kdy volby druhého řádu jsou v první řadě závislé na vývoji v rámci celostátní politické arény.

Na základě komparace proměnných voleb druhého řádu je možné učinit určitá zobecnění, která charakteristicky vystihují kvalitativní podobu těchto voleb: Volby druhého řádu se tak vyznačují:

- nižší volební účastí: volby menší důležitosti nejsou pro voliče atraktivní;
- výsledky voleb jsou těsně spjaty s mírou obliby celostátních stran v dané zemi spíše než se specifickými otázkami, doprovázejícími tento typ voleb;
- vládnoucí strany na celostátní úrovni jsou spíše konfrontovány s nižší voličskou podporou při volbách druhého řádu, protože voliči vnímají tyto volby jako příležitost proti vládnoucí administrativě;
- menší strany získávají ve volbách druhého řádu nejvíce, protože těží z protestních hlasů vůči vládnoucím stranám [srov. Norris 1997: 112].

Koncept voleb prvního a druhého řádu je doposud předmětem odborné diskuse. Jeho aplikace v případě Španělska na volby v jednotlivých autonomních společenstvích je více než diskutabilní. Pro účely jasného rozlišení jednotlivých volebních arén, které se ve Španělsku nacházejí, budou mít pojmy voleb prvního a druhého řádu spíše terminologickou než konceptuální hodnotu. Z tohoto důvodu bude pod pojmem voleb prvního řádu přirozeně označena celostátní volební aréna (First Order Political Arena, FOPA) a pro volby regionální bude používán pojem voleb druhého řádu nebo regionální volební aréna (Second Order Political Arena, SOPA).

Vztah mezi decentralizací a stranickým systémem

Vztah mezi několika úrovněmi stranické soutěže v decentralizovaných státech může být vymezen na základě několika dimenzí [Hopkin, Houten 2009: 132-134]. První dimenze, kterou Hopkin a van Houten definují, se týká problematiky teritoriálního uspořádání politických stran působících na celostátní úrovni. Tyto politické strany musejí reagovat na rozdílné úrovně vládnutí tak, aby byla zajištěna co největší míra efektivnosti výkonu jejich činnosti. Jinými slovy řečeno je potřeba hledat správné nastavení vztahů v rámci osy centrum–periferie, které na jedné straně umožní v oblasti základních funkcí politických stran agregovat regionální zájmy, ale současně zachovává celostátní charakter politické strany. Přílišná stranická decentralizace by mohla vést ke vzniku centrifugálních tendencí a ustavení „regionálních“ frakcí v rámci politické strany, zatímco malý důraz na regionální zájmy by vedl k oslabení podpory celonárodní straně v daném regionu. I přesto, že teoretická koncepce tohoto problému není příliš zpracována, případ španělských politických stran umožňuje jeho konceptuální uchopení.

Druhá dimenze se podle Hopkina a van Houtena omezuje na charakteristiku pozice celostátních politických stran k decentralizaci samotné. Teritoriální uspořádání státu totiž

mnohdy není předmětem programového zaměření stran v samém počátku decentralizačního procesu, ale často se dostává do popředí zájmu celostátních politických stran s přibývajícím časem, ve kterém proces decentralizace probíhá. To má za následek postupné prohlubování míry decentralizace a otevřenější přístup celostátních politických stran na regionalistické požadavky.

Třetí dimenze vztahu regionalizace a stranické soutěže souvisí se vztahem mezi volbami prvního a druhého řádu – tedy volbami celostátními a regionálními – vzhledem k pozici celostátních a regionálních politických stran. Klíčová je v této souvislosti především role voleb druhého řádu, které mohou mít pro voliče stejnou důležitost jako volby celostátní, anebo jim může být přikládán význam úplně jiný. To mnohdy ovlivňuje volební chování a vede ke vzniku duálního hlasování voličů podle percepce důležitosti voleb. Volby druhého řádu se totiž mohou stát prostorem pro vyjádření antipatických tendencí vůči aktuální politické garnituře, nebo mohou být místem pro formulaci preferencí, které s celostátní politickou orientací skoro vůbec nesouvisí. Voliči proto nemusejí v případě voleb druhého řádu jen „trestat“, ale mohou i vytvářet naprosto odlišné politické vazby mající základ ve snaze využít svého „druhého“ hlasu. Regionální volby mohou být prostorem artikulace zájmů, na které není v případě voleb prvního řádu místo. Právě tato dimenze vzájemných vztahů ve víceúrovňovém stranickém systému bude substanciálním podkladem analýzy provedené v tomto textu.

Pro analýzu vzájemného vztahu regionalizace a charakteru stranického systému, potažmo povahy stranické soutěže, se jeví jako nejdůležitější zaměřit se na vzájemné porovnání voleb prvního a druhého řádu v rámci časové a prostorové roviny [Ocaña, Oñate 2006]. Časová rovina nám ukazuje historický vývoj politických stran z hlediska volební podpory, zatímco prostorová rovina odkrývá vzájemný vztah celostátního a regionálních stranických systémů. V případě Španělska je důležité vzít v potaz téměř současné ustavení celostátního stranického systému a jednotlivých regionálních stranických systémů. Je proto nutné porovnat zisky celostátních a regionálních politických stran při volbách prvního řádu se zisky uvedených stranických subjektů při volbách druhého řádu. Takto bude možno vymezit postavení regionálních politických stran v celém systému a určit míru konfliktu, která se v rámci stranické soutěže ve Španělsku nachází.

Pro komplexnější uchopení analýzy budou porovnány výsledky stranické soutěže v pěti španělských regionech – Baskicko, Galicie, Navarra, Katalánsko a Kanárské ostrovy⁷ –, které se vyznačují jak nejvyšší mírou regionální subjektivní identity [Lago 2002: 138], tak nejvyšší

⁷ Regionální jednotky analyzované v tomto textu zahrnují tři historické regiony – Baskicko, Katalánsko a Galicie – a dále dva nehistorické regiony Kanárské ostrovy a Navarra. Do výběru není zařazen region Andalusie, protože podoba andaluského regionalismu nedosahuje pro španělský politický systém takové důležitosti. Stranický subsystém Andalusie je proto některými autory charakterizován jako nedokonalý dvoustranický systém [např. Padró-Solanet 1996: 460], což odkazuje pouze na minoritní charakter regionálních stranických subjektů v tomto regionu. Také andaluská forma nacionalismu není založena na zdůraznění etnických principů, ale snaží se spíše vymezovat vůči centru. Současně míra subjektivní identifikace se svým regionem je v Andalusii poměrně nízká, dosahuje 22%, zatímco v Galicii dosahuje 35%. Přitom Galicie je region s nejnižší mírou subjektivní identifikace společenství, v této studii zkoumaných [viz Lago a Montero 2009: 193].

mírou podpory necelostátním politickým subjektům⁸, přičemž obě tyto charakteristiky předvídají ustavení specifických stranických systémů v těchto regionech. Vysoká míra regionální identifikace tak koinciduje s výraznou podporou regionálním stranám pouze u pěti vybraných autonomních společenství. I když případ Galicie se nachází z komparativního hlediska někde na pomezí dvou základních klasifikačních skupin regionálních stranických soustav⁹, dále v textu bude poukázáno na specifické rysy galicijského stranického systému, které ho řadí spíše do stejné kategorie spolu s Navarrou nebo Kanárskými ostrovy. Ostatních dvanáct španělských autonomních regionů se naproti tomu vyznačuje charakterem stranické soutěže, který je fakticky shodný s podporou, které se dostává jednotlivým politickým subjektům na celostátní úrovni [Lago 2002: 136]. U pěti uvedených regionů se může pro jejich specifické kulturně-sociální determinanty předpokládat větší míra polarizace v rámci konfliktu centrum-periferie, což mělo a má za následek utvoření jedinečných stranických subsystémů.

Stranická soutěž na celostátní úrovni

Podoba španělské stranické soustavy je na celostátní úrovni ovlivněna nastavením volebního mechanismu, který, i když je ve Španělské ústavě definován jako proporční (na úrovni volebního obvodu), má výrazné disproporční účinky¹⁰. Vytvoření poměrného volebního systému disproporčního charakteru a jeho legalizace roku 1977 a následně 1985 byly motivovány snahou tehdejší vládnoucí elity zabránit levicovým stranám ve výrazném zisku mandátů [Castro 2008: 31–40] a zajistit většinové postavení Svazu demokratického středu (Unión de Centro Democrático, UCD) v kongresu při voličské podpoře 36-37% [Montero 1992: 16]. Existence silného volebního systému¹¹ za současně výrazné socioekonomické strukturace obyvatelstva přispěla k poměrně rychlé konsolidaci španělského stranického systému. Díky tomu dvě největší politické formace UCD a PSOE, od roku 1982 AP/PP (viz dále) a PSOE, získávaly v průběhu let 1997 a 2008 při celostátních volbách při průměrném zisku 73% hlasů španělských voličů zhruba 86% mandátů v dolní komoře. Jak můžeme pozorovat ve schématu (Graf 1), podpora dvou nejsilnějších politických stran zůstává v období deseti po sobě následujících voleb více méně stabilní (podpora mezi 60–80% hlasů), nicméně od roku 1993 můžeme sledovat stoupající tendenci podpoře PSOE a PP. Poprvé po

⁸ Míra subjektivní regionální identifikace ve všech sledovaných regionech přesahuje 30% hranici. Tuto hranici subjektivní identifikace překonává ještě autonomní společenství Asturie. Nicméně v tomto regionu nenacházíme výraznou podporu regionálním stranickým subjektům. V celostátních volbách získávají regionální stranické subjekty v Asturii 1,5% hlasů, zatímco ve volbách do autonomního parlamentu získávají 3,7% hlasů [Lago, Montero 2009: 187].

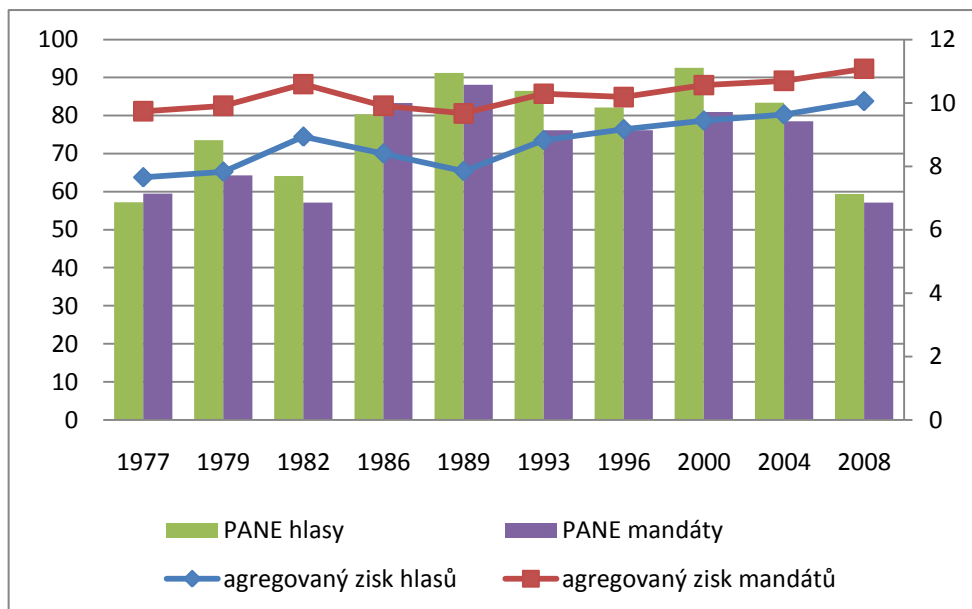
⁹ Regionální stranické soustavy ve Španělsku jsou většinou autorů rozděleny do dvou základních skupin. Větší skupina zahrnující dvanáct regionálních stranických systémů fakticky kopíruje podobu celostátní stranické soutěže. Zbýlých pět subsystémů se od ostatních liší výraznou pozicí regionálních politických stran.

¹⁰ O tom mimo jiné svědčí fakt, že ve volbách konaných v roce 2000 potřebovala levicová strana Spojená levice (Izquierda Unida, IU) k zisku mandátu dvaapůlkrát více hlasů než Kanárská koalice (Coalición Canaria, CA) [Pallarés, Keating 2006: 103].

¹¹ Silný volební systém označuje v klasické Sartoriho terminologii takový volební systém, který nutí voliče i politické strany k určitému volebnímu chování. Slabý volební systém oproti tomu takové účinky nemá [viz např. Sartori 2001: 57–58].

volbách v roce 1998 se těmito dvěma dominantními stranám podařilo získat více jak 90% mandátů dolní komory parlamentu.

Graf 1: Porovnání zisku PP a PSOE a stran PANE v celostátních volbách 1977–2008

Zdroj: Ministerio del Interior, vlastní výpočty autora.

Celkově můžeme vydělit tři historicky odlišné etapy vývoje španělského stranicko-politického systému na celostátní úrovni. První období ohraničené léty 1977-1982 se dá považovat za dobu konstituování stranického systému. V tomto časovém úseku je hlavní silou systému středová koalice UCD, která se však po delším období vnitřních prnutí sama rozpadá [Hladká 2006: 100-101]. Druhé období let 1982-1996 je charakterizováno hegemonií nejsilnějšího levicového subjektu PSOE, kdy se pod vedením Felipe Gonzálese daří straně čtyřikrát za sebou vyhrát volby do dolní sněmovny španělského parlamentu. Volební úspěchy PSOE jsou i jedním z hlavních důvodů, proč přijetí nového volebního zákona v roce 1985 prakticky neodstranilo disproporčnost systému z roku 1977. I když PSOE mnohokrát navrhovala odstranění podprezentace ve velkých obvodech, ve kterých také pravidelně vítězila, přesto se k výrazné reformě volebního systému nepřistoupilo [Montero 1992: 22]. V posledních volbách v tomto období (rok 1993) se však již PSOE většinu mandátů získat nepodařilo, a proto se musela opírat o podporu regionálních politických stran. Ve třetím období uzavřeném léty 1996-2008 se setkáváme ve Španělsku s menšinovými vládami (až na jednu výjimku). Na počátku této éry se dostala k moci Lidová strana (Partido Popular, PP), pravicová formace navazující na neofrankistickou Lidovou alianci (Alianza Popular, AP) pod vedením José María Aznara. Volby v roce 2000, kdy se podařilo PP získat nadpoloviční

většinu mandátů, můžeme považovat za výjimku, která nemá vliv na charakter stranické soutěže v těchto letech, potažmo na podobu stranického systému. Volby v roce 2004 potvrdily stejné tendence ve vývoji španělského stranického systému, které se objevují již od roku 1996 [Oñate, Ocaña 2005: 178-179].

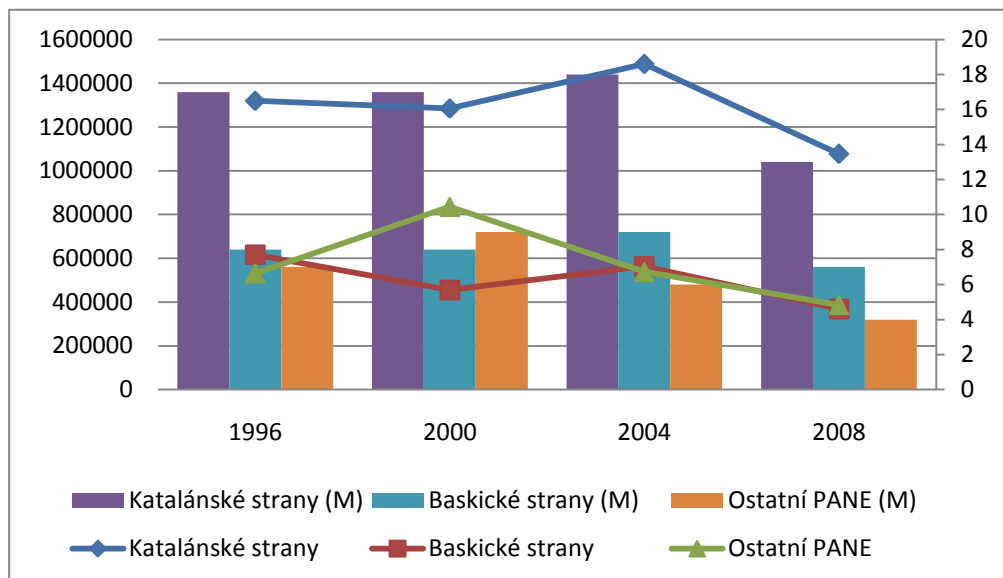
Pozice regionálních stran na celostátní úrovni se začala konsolidovat již po volbách v roce 1977. Při prvních svobodných volbách se do legislature dostalo 7 regionálních stranických subjektů. Díky svým kořenům sahajícím do období Druhé španělské republiky [Strmiska 1988: 47] a mnohdy i před ní mohly na nabídku politické soutěže reagovat zejména regionální strany Baskicka a Katalánska. Přítomnost nacionalistických a regionalistických stran v systému jasně ukazuje dominanci konfliktu centrum-periferie již v samotných počátcích španělské demokratické tranzice. Vedle stran Baskicka a Katalánska byla v první legislature přítomna politická reprezentace regionálních zájmů Aragonu a Valencie (strana se však územně omezovala pouze na provincii Castellón). Postavení nacionalistických stran v systému bylo umocněno menšinovým postavením UCD, která měla i přes proklamovanou snahu méně mandátů, než byl počet nutný k tomu, aby mohla vládnout samostatně. V mnohém tak mohly strany PANĚ již od počátku demokratického procesu prosazovat své regionální zájmy.

Po přijetí španělské ústavy roku 1978, která vymezila Španělsko jako *Estado de las Autonomías* a s faktickým završením procesu decentralizace roku 1983¹², kdy došlo ke schválení posledních statusů autonomních oblastí a konaly se volby do většiny autonomních parlamentů [Čepová 2002: 52], podpora stran PANĚ ještě více vzrostla. Mezi lety 1982 a 1989 se podpora regionálním stranám na celostátní úrovni zvýšila o téměř 3%, což přirozeně mělo za následek téměř shodný růst počtu získaných mandátů. Nejvýraznější pozici si mezi těmito stranami vybojovala katalánská středopravicová Konvergence a jednota (Convergención y Unidad, CiU) a Baskická národní strana (Partido Nacionalista Vasco, PNV). Od roku 1986 získává trvalé zastoupení v dolní komoře parlamentu i strana reprezentující zájmy obyvatel Kanárských ostrovů Nezávislá sdružení Kanárských ostrovů (Agrupaciones Independientes de Canarias, AIC). Ze všech regionalistických stran přítomných od roku 1977 v dolní komoře španělského parlamentu nejdůležitější úlohu hrála katalánská CiU [Hamann 1999: 121], která se podílela na podpoře menšinových vlád v letech 1993, 1996, 2004 a 2008¹³.

¹² Španělská ústava z roku 1978 určuje dvojitý postup získání autonomie jednotlivých regionům. První způsob, jak mohly regiony získat autonomní postavení, se opírá o článek 151 ústavy. Tento postup reflektuje situaci z doby Druhé republiky, kdy regiony Baskicka, Katalánska a Galicie hlasovaly pro své autonomní statuty. Těmto třem historickým regionům bylo umožněno, aby získaly autonomii prakticky okamžitě bez nutnosti přečkat pětiletou přechodnou dobu. Podle článku 151 ústavy se však podařilo získat autonomní status Andalusii, Kanárským ostrovům, Navarře a Valencii. Podmínky pro získání autonomie podle tohoto článku byly těžko proveditelné. Druhý způsob, jak získat postavení autonomního společenství, upravuje španělská ústava v článku 143. Podle tohoto článku se autonomním společenstvím ustavilo zbylých 10 regionů.

¹³ Během období menšinových vlád zaujala CiU rozdílné pozice při vyjednávání o podpoře exekutivy vítězných socialistů nebo lidovců. Zajímavý je v této souvislosti jistě fakt, že více jak polovina programu CiU je zaměřena na ekonomické otázky a problematiku rodiny. Snaha posílit postavení své autonomní oblasti byla přítomna v letech 1989 až 2000 v průměru pouze ve 14% programových bodů prosazovaných zájmů ze strany CiU. Vysvětlení menší programové orientace CiU na čistě regionální zájmy může spočívat ve skutečnosti, že před volbami 1993 a 1996 CiU očekávala kvalitativní posílení svého postavení v dolní komoře španělského

Graf 2: Volební zisky a mandáty stran PANE v celostátních volbách

Zdroj: Ministerio del Interior, vlastní zpracování autora.

Pozice stran PANE na celostátní úrovni

Kvantitativní pozici stran PANE v *Congreso de los diputados* – dolní komoře španělského parlamentu, lze obdobně jako historický vývoj španělské stranické soustavy rozdělit do tří odlišných fází. Od počátku 80. let 20. století podpora regionálních stran v systému neustále rostla, až roku 1989 dosáhla vrcholu při souhrnné podpoře 10,9% hlasů. Poté následuje mírný pokles a celá 90. léta byla podpora stran PANE prakticky stabilní, až své konjunktury dosáhla při volbách roku 2000, kdy byl historický zisk stran PANE v roce 1989 překonán. Třetí etapa, počínající rokem 2000, byla charakteristická výrazným poklesem voličské podpory regionálních politických stran, kdy roku 2008 jejich podpora dosáhla pouhých 7,1% hlasů. Celkový pokles podpory regionálních stran v celostátních volbách byl spojen zejména s oslabením pozice katalánských regionálních stran. Především pravostředová CiU ztratila v letech 2004 a 2008 skoro třetinu svého elektorátu z let předchozích. Také hlavnímu rivalovi CiU v regionální rovině levicově a nacionalisticky orientované Katalánské republikánské

parlamentu, a tudíž se soustředila na artikulaci takových zájmů, které mnohem více odpovídají socioekonomické konfliktní linii dominující volební soutěži na celostátní úrovni, čímž bude moci CiU nalézt daleko snadněji styčné body v programových otázkách, které se stanou předmětem jednání s vítězem voleb [Artés, Bustos 2008: 315-318]. Jak dokazují statistická šetření, CiU se dařilo v celostátní rovině prosazovat svůj program mnohem lépe v době její podpory menšinovým vládám, kdy se jí podařilo realizovat více jak polovinu svých programových bodů, zatímco v době absolutní většiny PSOE, respektive PP v letech 1989-1993 a 2000-2004, se dařilo CiU prosadit pouze třetinu svého programu [Artés, Bustos 2008: 323]. Důležité je jistě zmínit také fakt, že v případě prosazování větší autonomie pro regionální vlády byla CiU nejúspěšnější v letech 1996-2000, kdy CiU podporoval menšinovou vládu PP. Jak uvádějí Artés a Bustos svůj podíl na tom mělo jistě i podepsání písemné dohody mezi PP a CiU o řešení problematiky postavení a pravomocí regionálních vlád [Artés, Bustos 2008: 327-329].

levice (Esquerra Republicana de Catalunya, ERC) se nepodařilo ve volbách roku 2008 zopakovat svůj úspěch z voleb předcházejících, kdy získala třikrát více hlasů, než byla její předešlá voličská podpora.

Důvod tohoto poklesu je možné spatřovat v převzetí regionálních témat katalánskou odnoží PSOE, která v roce 2006 prosadila spolu s CiU přijetí nového autonomního statusu Katalánska. V posledních dvou legislaturách tak dokázala PSOE asimilovat mnohé prvky programu katalánských stran, a tím převzít část původního regionalisticky zaměřeného elektorátu. Pozice ERC k přijetí nového statusu byla silně negativní a její zástupci hlasovali společně s poslanci PP proti schválení nové autonomní legislativy. ERC totiž požadovala mnohem větší autonomii, což nový status nezaručoval. Takto vyhraněná pozice však měla pro ERC v následujících volbách roku 2008 záporný dopad.

Roku 2008 se také projevila tendence započatá v některých regionech již při volbách v roce 2004, kdy podíl regionálních hlasů poklesl zejména v Galicii, oblasti La Rioja a na Baleárských ostrovech [Oñate, Ocaña 2005: 176].

Regionální stranické systémy

Společně s některými španělskými autory lze říci, že „demokratizace a decentralizace byly vyjádřeny uspořádáním voleb v autonomních oblastech“ [Pallarés 1997: 137]. V jednotlivých autonomních oblastech záviselo ustavení specifických stranických systémů zejména na historicko-sociálních faktorech¹⁴, které posílily štěpení v rámci konfliktní linie centrum-periferie natolik, že regionální zájmy se staly součástí místní stranické soutěže. Jak již jsem uvedl v úvodu, tento fakt se týká zejména pěti španělských regionů, z nichž dva, mající charakter historického národa [Moreno 2006: 127] – Baskicko a Katalánsko –, vynikají nad ostatními autonomními regiony vysokou mírou krystalizace specifických nacionálních a regionalistických zájmů, které mají za následek mnohá další štěpení i v rámci těchto samotných excentrických stranických subsystémů. Ve zbylých třech analyzovaných regionech tak specifické postavení regionálních stran nenacházíme.

Dalším faktorem, ovlivňujícím podobu regionálních stranických systémů, je nastavení volebních pravidel. Přijetí statusů jednotlivých autonomních regionů a vytvoření vlastních subnárodních legislativních orgánů vyvolalo potřebu schválení legislativy upravující volby do autonomních parlamentů. Postupně během let 1979-1983 všechna autonomní společenství přijala vlastní legislativu, upravující volby do svých regionálních shromáždění. Většina z nich zvolila úpravu analogickou volebnímu systému používanému při volbách do *Congreso de los diputados*. Našly se však i výjimky, která ale byly po volební reformě v roce 1991 prakticky odstraněny [Montero 1992: 33].

Podoba volebního systému v analyzovaných regionech vykazuje výraznou míru homogenity. Výjimkou je volební systém na Kanárských ostrovech, pro který je charakteristická výrazná disproporcionalita. Ta je dána především velikostí volebních obvodů, které oscilují mezi 3 a 15 mandáty. Větší míru disproporcionality zaznamenáváme

¹⁴ Podobně jako Pallarés, Montero a Llera [2007] mezi tyto faktory řadím jazykové odlišnosti, etnické znaky a silné historické kořeny.

také v případě Baskicka, která je dána převážně nerovnoměrnou distribucí obyvatel v jednotlivých volebních obvodech [Pallarés, Keating 2006: 103]. Na základě analýzy distribuce obyvatel ve volebních obvodech regionálních volebních systémů může být řečeno, že volební systémy pro volby do autonomních oblastí spíše nadhodnocují tradiční hlasy venkovských a zemědělských oblastí, oproti městským a průmyslovým lokalitám [Montero 1992: 36]. To má za následek stabilní podporu proprietárním zájmům, agregovaným regionálními politickými stranami.

Odlišnost ve volebních systémech však není jediným diferenciačním prvkem, vztahujícím se k autonomním volbám. Regiony Baskicka, Katalánska, Galicie a k tomu sporný případ Andalusie totiž mají na rozdíl od ostatních autonomních společenství vlastní parlamentní rytmus, což má za následek, že volby se v těchto regionech konají v odlišnou dobu. Díky skutečnosti, že tyto regiony mají vlastní volební cyklus, přisuzuje se volbám v těchto oblastech výrazná politická důležitost [Montero 1992: 34]. V autonomních oblastech historických národů také existuje možnost rozpuštění regionálního parlamentu ze strany výkonné moci [Llera 1998: 129]. Takovou pravomoc v jiných společenstvích nenalzáme.

Baskicko

První volby konané pro zvolení zástupců do autonomních shromáždění Baskicka a Katalánska se uskutečnily v roce 1980. V té době se podařilo získat stranám PANE v Baskicku v souhrnné výši 64,5% hlasů, zatímco strany celostátního charakteru neobdržely ani 30% podporu. Počet hlasů pro regionální strany v Katalánsku dosáhl 52,2% hlasů. V obou případech se vítězem voleb stalo politické uskupení výrazně orientované na prosazování regionálních zájmů. V Baskicku to byla Baskická národní strana (PNV) a v Katalánsku Konvergence a jednota (CiU). Obě tyto strany dominují volební soutěži v obou autonomních společenstvích dodnes.

V průběhu času však dostala dynamika stranické soutěže poněkud odlišný charakter. Pro baskický systém politických stran to byly především dvě události, které ovlivnily podobu tamní stranické soustavy. V první řadě to bylo odštěpení levicovějšího a nacionalističtějšího křídla od Baskické národní strany po vnitřním konfliktu roku 1986 [Pallarés 1997: 149; Strmiska 1998: 49], které dalo vzniknout nové politické formaci s názvem Baskická solidarita (Eusko Alkartasuna, EA). Dalším faktorem, ovlivňujícím podobu stranické soutěže v Baskicku, byl roku 2000 rozpad nacionalistické Lidové jednoty (Herri Batasuna, HB). Když byla roku 2003 z HB vzniknuvší separatistická strana Batasuna, kam přestoupila většina členů HB, zakázána, není již extrémní nacionalistický proud v Baskické politice reprezentován žádnou politickou formací. V Baskicku nyní působí strana Alarar, která se k odkazu HB stále hlásí, i když odmítá použití násilí v politickém boji, a tudíž i separatistický terorismus ETA.

Rozpadem HB začíná pro baskický stranický systém nové období, pro něž je charakteristický pokles volební podpory regionálním stranickým subjektům. Vedoucí pozici si stále zachovává PNV, ale ostatní, zejména extrémně nacionalistický a separatistický politický proud, silně oslabily. To souvisí se zákazem výrazně marxistické Komunistické strany Baskicka (Partido Comunista de las Tierras Vascas, PCTV), která v regionálních volbách v roce 2005 obdržela 12,44% hlasů. PCTV dokázala v těchto volbách integrovat levicový nacionalistický

proud, reprezentovaný do té doby stranami Batasuna nebo Všechny možnosti (Aukera Guztaik, AG) [Pallarés, Muñoz, Retortillo 2006]. Strana byla Nejvyšším soudem Španělska zakázána v roce 2008 pro její vazby na ETA a již ilegální politickou formaci Batasuna¹⁵. Voliči hlásící se k baskickému nacionalismu jsou tak v dnešní době z politické soutěže vyloučeni a jejich zájmy jsou výrazně podreprezentovány¹⁶.

Navarra

Regionální politické strany Baskicka neomezují své aktivity pouze na oblast autonomní oblasti Euskadi. Svou činnost vyvíjejí i na území Navarry, což má za následek ustavení velmi ojedinělého stranického systému v tomto regionu. Navarra je totiž výjimečný případ vzniku stranické soustavy, ve které se kříží několik rovin sociohistorických štěpení. V první řadě se jedná o standardní rozpor pravice-levice, který dominuje celostátní stranické soutěži. Nicméně soutěž v rámci osy centrum-periferie probíhá na úrovni zájmů baskického separatismu a úrovni regionalistických preferencí. Z tohoto důvodu vedle čistě regionalistických politických stran našly v navarrském systému své pevné postavení i baskické nacionalistické politické strany.

V prvních volbách¹⁷ do autonomního navarrského shromáždění uspěla PSOE, následovaná koalicí pravicových stran sdružených kolem AP. Regionalistické štěpení bylo reprezentováno stranou Unie navarrského lidu (Unión del Pueblo Navarro, UPN), zatímco baskické zájmy obsadily HB a PNV. Strany PANE již v prvních volbách získaly přes 50% hlasů. Další vývoj navarrské stranické soustavy přinesl větší fragmentaci stranického spektra, která měla důvod především v dezintegraci voličské podpory stran baskického nacionalismu. V této souvislosti je nutno podotknout, že podpora baskického separatismu, reprezentovaného HB, byla vždy výrazně vyšší než podpora umírněného nacionalismu, nacházejícího své vyjádření v programové orientaci PNV. To se změnilo až v posledních volbách v roce 2007, kdy se druhým nejsilnějším subjektem stala koalice s názvem Navarra, ano! (Nafarroa Bai, Na-Bai), ve které tvoří PNV důležitou součást.

Výrazným příspěvkem k posílení regionalistických tendencí v tomto autonomním společenství znamenalo splynutí navarrské části PP s UPN. Interpretace tohoto spojení je pro důsledky regionalismu v Navarre sporná. Je zřejmé, že integrace regionalistického subjektu do organizační struktury celostátní strany značí spíše oslabení regionalistických tendencí. Na druhou ale nesmíme opomenout fakt, že to byla část PP, která se integrovala do UPN. Španělští autoři proto započítávají mezi regionalistické hlasy v celostátních volbách i hlasy

¹⁵ Batasuna byla zakázána v březnu 2003 Nejvyšším soudem Španělska na základě zákona o politických stranách schváleného v létě roku 2002. Baskická vláda protestovala neúspěšně proti zákonu před Ústavním soudem a Evropským soudem pro lidská práva [srov. Pallarés, Muñoz, Retortillo 2006: 3].

¹⁶ V posledních volbách do autonomního baskického parlamentu bylo vyhodnoceno 100 939 hlasů jako neplatných a současně bylo odevzdáno 11 562 bílých lístků. To znamená že 9,79% odevzdaných hlasů nebylo započítáno. Standardně se počet těchto hlasů v minulých volbách pohyboval kolem 1%.

¹⁷ I když se první demokratické volby do autonomního shromáždění Navarry konaly již roku 1979, jednalo se o provizorní volby, konané na základě specifického zákona, které předcházely faktickému ustavení regionu Navarra jako autonomního společenství v roce 1982. Proto bude za první volby s oficiální legislaturou považován rok 1983. Obecně se má za to, že první regionální volby se ve Španělsku uskutečnily roku 1980 [viz Montero, Torcal 1990].

odevzdané pro spojení PP-UPN [viz Pallarés, Montero, Llera 1997]. Někteří zahraniční autoři naopak UPN zase mezi regionalistické strany vůbec nezařazují [viz Hanley, Loughlin 2006]. Aby bylo poukázáno na jedinečnost regionalismu v Navarře, bude v přehledu volebních výsledků regionalistických stran v případě Navarry uváděn zisk hlasů s hlasy UPN a bez něj.

Jak upozorňuje Strmiska, díky splynutí UPN a PP se „zformovala regionalistická frakce, do jisté míry přijímající baskický komponent navarrské identity a v zásadě otevřená spolupráci s centristickými baskickými stranami“ [Strmiska 1998: 59]. Od té doby se UPN stává pravidelným volebním vítězem, přičemž od roku 1999 se jí ve volbách daří získávat nad 40% hlasů, čímž získává pozici predominantní strany v systému. Její postavení neohrozilo ani odštěpení frakce, které dala vzniknout straně pod názvem Konvergence navarrských demokratů (Convergencia de Demócratas de Navarra, CDN) v roce 1995.

Spojení regionalistické UPN s víceméně centralisticky orientovanou PP není ani tak překvapující vzhledem k faktu, že hlavním volebním soupeřem UPN byly především baskické politické strany. Tato integrace, probíhající díky blízkosti obou subjektů spíše v rámci osy pravice-levice, s sebou přinesla i zajímavý moment, znamenající změnu orientace dlouhodobě druhého nejsilnějšího subjektu – navarrské federální jednotky PSOE. Díky tomu, že socialistům prakticky zmizel na navarrské regionální úrovni jejich hlavní soupeř, začala se PSOE vymezovat vůči UPN natolik, že po autonomních volbách v roce 2007 uvažovala o uzavření koalice se stranami reprezentujícími baskický nacionalismus. Něco takového však bylo celostátním vedením PSOE odmítnuto a strana byla nucena zaměřit svůj koaliční potenciál na jinou část politického spektra.

Katalánsko

Katalánsko patří spolu s Baskickem a Galicií k regionům historických národů, což mimo jiné znamená, že první volby do místního parlamentu se konaly roku 1980. Kořeny regionálních politických stran je možné vysledovat v třicátých letech 20. století. Křesťansko-demokratický, socialistický a komunistický proud katalánské stranicko-politické soustavy mohl při prvních regionálních volbách navázat na již existující ideové a organizační struktury. Proto v těchto prvních autonomních volbách se podařilo regionálním stranám získat přes 60% hlasů. Ve volbách obdržela nejvíce hlasů CiU, která se svou programovou profilací blíží spíše regionalistické orientaci. Mnohem více nacionalisticky zaměřená ERC se svým ziskem přiblížila 9% hranici. Jako poslední překonala potřebnou hranici pro vstup do autonomního parlamentu i Socialistická strana Andalusie (Partido Socialista de Andalusia, PSA), dnes působící pod názvem Andaluská strana (Partido Andalucista, PA). Tuto skutečnost lze považovat však za určitý výstřelek, protože PA již své zastoupení v parlamentu Katalánska nikdy nezískala.

CiU si od počátku fungování regionálního parlamentu až do voleb v roce 1999 udržela dominantní pozici v celém systému, kdy se jí dařilo získávat v regionálních volbách přes 40% hlasů. Díky výrazné volební podpoře mohla CiU až do roku 1995 sestavovat jednobarevné regionální vlády. Propad volební podpory zaznamenala CiU roku 1999, přesto díky podpoře PP stanul naposledy v čele regionální vlády dlouholetý leader CiU Jordi Pujol. CiU se ani

v dalších volbách nepodařilo zopakovat volební úspěchy 80. a první poloviny 90. let minulého století. Díky jejímu aktivnímu zapojení do podpory menšinových vlád PSOE nebo PP v letech 1993, 1996, 2004 a 2008 byla její pozice obhájkyň regionálních zájmů v autonomních volbách oslabena. Signifikantní je v této souvislosti výrazné zvýšení podpory nacionalistické ERC v letech 2003 a 2006. Díky vnitrostranickým rozporům a nezvládnutí vládní odpovědnosti v koalici s PSC (viz dále) na regionální úrovni se však nejspíše nepodaří úspěchy ERC z posledních let zopakovat.

Federální odnož PSOE v Katalánsku, která vystupuje pod názvem Strana socialistů Katalánska (Partido de los Socialistas de Cataluña, PSC), je dlouhodobě druhým nejsilnějším subjektem stranického systému Katalánska. Od poloviny 90. let se jí ale daří získávat stejnou podporu, jaké se těší v polední době CiU. Díky integraci regionalistických prvků do jejich programové orientace se katalánským socialistům podařilo získat část voličů CiU a také levicově orientovaných voličů ERC.

Kanárské ostrovy

Autonomní volby do regionálního shromáždění na Kanárských ostrovech se konají v termínech koncedujících s volbami do většiny regionálních shromáždění ve Španělsku. Od prvních voleb v roce 1983 se volby konají vždy ve čtyřletém cyklu. Poslední regionální volby se proto uskutečnily v roce 2007. Jak bylo uvedeno výše, má na podobu stranického systému Kanárských ostrovů vliv silně disproporční volební systém. Volební obvody jsou totiž vymezeny podle jednotlivých ostrovů, takže dochází ke značné nerovnosti v počtu hlasujících v jednotlivých obvodech. Například v posledních autonomních volbách ve volebním obvodu tvořeném nejmenší částí Kanárských ostrovů ostrovem Hierro připadalo na jeden mandát kolem 3 300 voličů. Naproti tomu na ostrově Gran Canaria připadalo na jeden mandát 21 500 voličů.¹⁸ Díky takto koncipované volební geografii se do regionálního shromáždění dostávají i politické subjekty, které svou činnost omezují jen na jednu ostrovní část Kanárských ostrovů, což platí zejména pro nejmenší volební obvod Siero, reprezentovaného dlouhodobě politickým uskupením Sdružení herrenské nezávislosti (Agrupación Herreña Independentista, AHI).

Strukturace regionálních prvků stranické soustavy Kanárských ostrovů započala až v průběhu první legislatury mezi lety 1983-1987. Teprve roku 1985 byla založena hlavní regionalistická politická síla Nezávislá sdružení Kanárských ostrovů (Agrupaciones Independientes de Canarias, AIC), která se postupně od roku 1987 stala druhým nejsilnějším subjektem na Kanárských ostrovech. Vytvoření koalice stran roku 1993 pod názvem Koalice kanárských ostrovů (Coalición Canaria, CC) pod vedení AIC přineslo regionalistickému bloku vítězství ve třech následujících regionálních volbách po sobě (v letech 1995, 1999 a 2003). V tomto období spolupracovala na vládní úrovni CC s PP, což neohrozily ani spory ve vládní koalici autonomní exekutivy během páté legislatury v letech 1999–2003 [viz Pallarés, Muñoz 2004: 3]. Změnu přinesly teprve volby v roce 2007, kdy nejvíce hlasů obdržela socialistická

¹⁸ Takto nastavený volební systém vedl v posledních regionálních volbách k tomu, že PSOE potřebovala k zisku jednoho mandátu 12 801 hlasů, zatímco AHI stačilo na ostrově Hierro k zisku mandátu 1 486 hlasů.

strana. Volební vítězství PSOE nebylo ovlivněno ani tak zmenšením tábora regionalistických voličů, ale spíše únavou voličů z dlouhého vládnutí bloku CC-PP.

Galicie

Od ostatních regionálních stranických soustav se galicijský stranicko-politický systém odlišuje zejména slabším postavením regionálních stranických subjektů. Od roku 1981, kdy se konaly první regionální volby, až do roku 1997 se zdálo, že v Galicii dochází ke standardnímu utváření stranického systému, směřujícímu k bipolární soutěži dvou nejsilnějších politických stran (PP a PSOE)¹⁹ za minoritní asistence levicově orientovaného bloku galicijských nacionalistů, integrujících se od roku 1992 ve straně s názvem Galicijský národní blok (Bloque Nacionalista Galego, BNG). Díky tomuto sjednocujícímu záměru regionalisticko-nacionalisticky zaměřeného politického spektra se od roku 1993 do parlamentu Galicie dostávají tři politické subjekty – regionální odnože PP a PSOE a právě BNG.

Integrace nacionalistického prvku stranicko-politické soustavy Galicie na druhé straně pomohla PP získat hlasy pravicově orientovaných voličů, kteří nenacházeli v politickém spektru Galicie jinou reprezentaci pro své politické preference. Levicová orientace BNG tak vychýlila těžiště politického spektra více doleva a založila možnost budoucí spolupráce BNG s galicijskou pobočkou PSOE. Tak se stalo po volbách v roce 2005, kdy PSdeG získala nejvyšší počet hlasů od voleb v roce 1981 a stala se tak po dlouhé době druhým nejsilnějším politickým subjektem v galicijském parlamentu. Tyto volby také přinesly nejen oslabení PP, která ztratila absolutní většinu křesel, ale znamenaly oslabení nacionalistického proudu reprezentovaného BNG, který se stal třetí nejsilnější politickou silou Galicie. Přitom se v letech 1997–2005 dařilo BNG získávat více hlasů, než obdržela ve volbách PSdeG. Takto rozložené volební výsledky v roce 2005 pak umožnily vznik exekutivní koalice PSdeG a BNG [Margaras 2005: 126].

Trend oslabování pozic regionalisticko-nacionalistické orientace se potvrdil také ve volbách v roce 2009, kdy se podařilo PP získat opět absolutní většinu mandátů, zatímco BNG jeden mandát ztratila. Oproti předchozím předpokladům je pro galicijský stranický subsystém charakteristická dominance regionální odnože Partido Popular, které se daří získat absolutní většinu mandátů, a postupné oslabování nacionalistických prvků ve stranicko-politické soutěži.

Vztah voleb prvního a druhého řádu

Pro zjištění odpovědi na otázku vztahu voleb celostátních a regionálních můžeme vyjít ze srovnání zisku stran PANE v obou těchto volebních arénách. Jak již bylo uvedeno, teorie voleb prvního a druhého řádu totiž předpokládá, že oba typy voleb vykazují odlišné charakteristiky. Především ve vztahu k volbám druhého řádu se jedná o nižší volební účast, menší voličskou podporu vládním stranám a obecně nižší zisk velkých stran. Jelikož je při

¹⁹ Galicijská pobočka PP působí pod názvem Lidová strana Galicie (Partido Popular de Galicia, PPdeG) a odnož socialistů užívá názvu Socialistická strana Galicie (Partido Socialista de Galicia, PSdeG).

volbách druhého řádu v sázce mnohem méně, voliči nemusejí hlasovat strategicky [Schmitt 2006: 201–202], a proto se rozhodují více podle svých vlastních preferencí. Jak je patrné z tabulky (Tabulka č. 1), největší rozdíl mezi podporou regionálních stran v celostátních volbách a volbách do parlamentů autonomních oblastí nacházíme v Baskicku a Katalánsku (v případě hlasů z Navarry bez započítání UPN je důvod více než jasný). Naopak nejmenší je tento rozdíl v Galicii a případně i v Navarře. Obecně můžeme říci, že čím větší je sledovaný rozdíl, tím je voličské chování v obou typech voleb odlišnější. V případě Katalánska můžeme dokonce hovořit o existenci tzv. duálního hlasování, kdy voliči hlasují rozdílně ve volbách celostátních a ve volbách regionálních. U tohoto autonomního společenství je zejména signifikantní skutečnost, že „se ztrácí výrazná část hlasujících v celostátních volbách ve chvíli, kdy přijdou volby regionální“ [Molins, Pardos-Prado 2006: 120]. Tento fakt platí zejména pro přesun voličů od socialistické PSC směrem k CiU. Sociologická šetření ukazují, že zhruba 10% voličů PSC v celostátních volbách odevzdá svůj hlas ve volbách regionálních CiU [Molins, Pardos-Prado 2006: 121]. Zajímavá je v tomto směru skutečnost, že i když v případě dvou regionálních voleb v letech 1999 a 2003 získala PSC nejvíce hlasů, na mandáty ji díky disproporčnímu volebnímu systému dokázala CiU vždy porazit.

Tak jako v Katalánsku je podobná situace i v Baskicku. V případě celostátních voleb tam ale dochází k tomu, že jsou do jisté míry tyto volby bojkotovány ze strany baskických nacionalistů, což přispívá k většímu zisku baskické odnože celostátní PSOE. V obou případech Baskicka a Katalánska dokáže PSOE pomocí integrace svých sesterských poboček do regionálních stranických systémů těžit z neukotvených preferencí nacionalistického tábora.

K případům Baskicka a Katalánska se přibližují ze sledovaných autonomních oblastí jen Kanárské ostrovy. V případě Kanárských ostrovů je však pozice místní federální větve PSOE mnohem slabší. To platí zejména pro období od druhé poloviny 90. let do současnosti.

Tabulka č. 1. Průměrná volební podpora stran PANE v celostátních a regionálních volbách v letech 1977-2009

	<i>Celostátní volby</i>	<i>Regionální volby</i>	<i>Rozdíl</i>
Baskicko	48,5	63,1	-14,6
Galicie	10,5	18,9	-8,4
Kanárské ostrovy	19,6	36,3	-16,7
Katalánsko	40,9	61,1	-20,2
Navarra bez UPN	22,2	59,7	-37,5
Navarra s UPN	49,2	59,7	-10,5

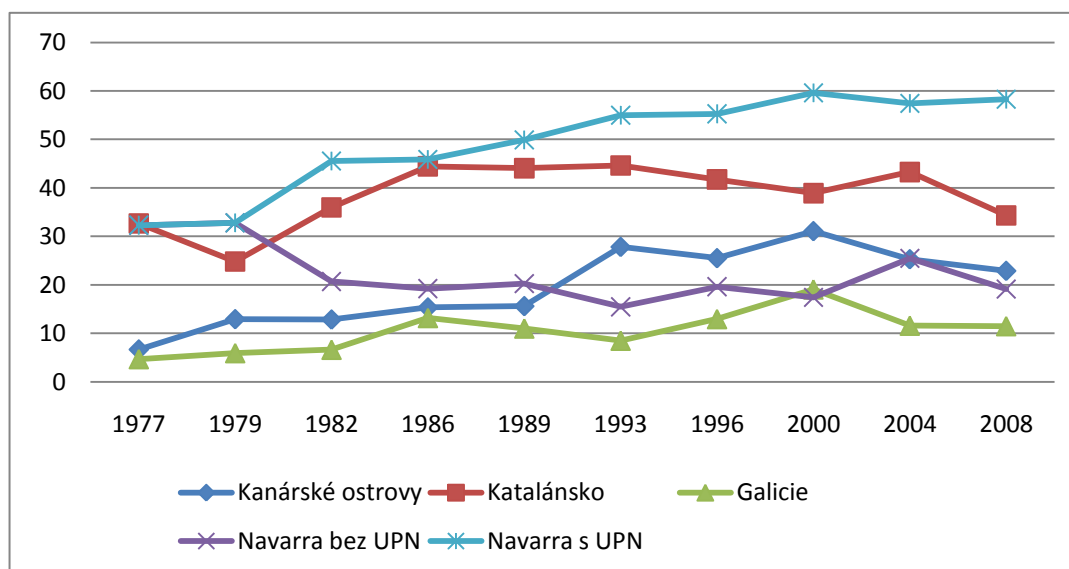
Zdroj: Ministerio del Interior, Eusko Jaurlaritza, Xunta de Galicia, Gobierno de Canarias, Generalitat de Catalunya, Diputación Foral de Navarra; vlastní zpracování autora.

Problematika regionálních zájmů nebyla díky vládní spolupráci PP a CC na autonomní úrovni v případě souostrovního společenství nikdy tak polarizována jako v případě Baskicka a Katalánska. Navarra a Galicie představují oblasti, kde je míra voličské podpory víceméně v obou typech voleb stabilní. V Galicii je to dáno nižší subjektivní regionální identifikací

voličů, zatímco v Navarře zase spojením regionalistických zájmů s celostátní PP a negativní orientací navarrského regionalismu vůči baskickým stranám.

S výše uvedeným souvisí i otázka volební účasti, respektive neúčasti. Ve stranicko-politických systémech se silným postavením nacionalistických stran, jako jsou systémy Baskicka a Katalánska, dochází k tomu, že výrazná část voličů stran celostátního charakteru – tedy zejména PP a PSC, respektive PP a PSE – nehlasuje v regionálních volbách. V některých případech může abstence voličů těchto stran v celonárodních volbách v případě voleb regionálních dosahovat kolem 25% [Molins, Pardos-Prado 2006: 120–121]. Obecně se tak potvrzuje teze, se kterou pracuje Hamann a podle které u volebního chování se dá očekávat různorodost vzhledem k jednotlivým typům voleb. Regionální volby s sebou nesou výraznější podporu regionalistickým stranám, zatímco u voleb celostátních se dá očekávat podpora mnohem menší [Hamann 1999: 117].

Graf 3: Podpora stran PANE v celostátních volbách

Zdroj: Ministerio del Interior vlastní, zpracování autora.

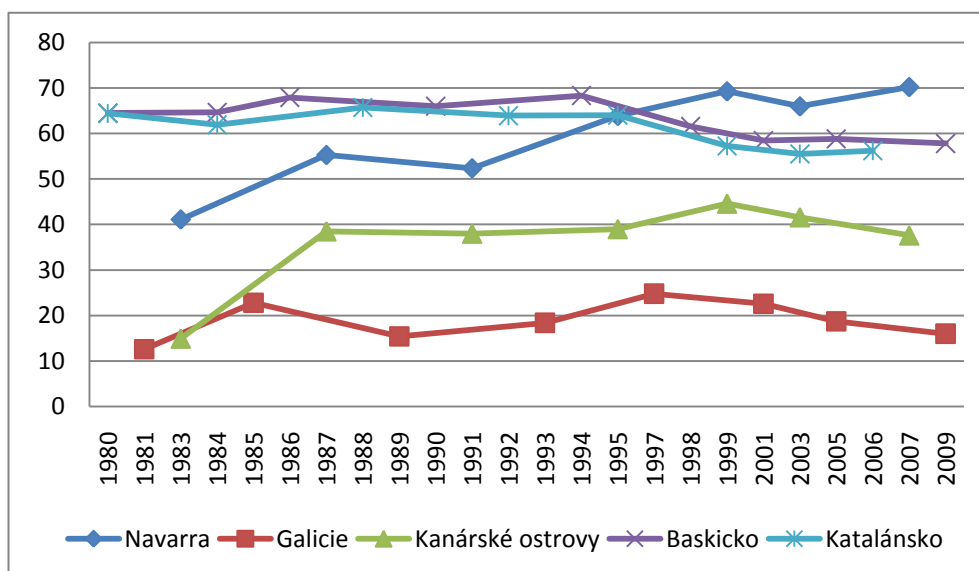
Další zajímavé zjištění, vyplývající z analýzy voleb prvního a druhé řádu ve Španělsku, se vztahuje k podpoře regionálních stranických subjektů v čase. Na příslušném grafu (Graf 3) můžeme vidět vývoj volební podpory regionálních stranických subjektů při celostátních volbách. Ve všech sledovaných regionech se až na jednu výjimku setkáváme s poklesem regionální stranické podpory, což se potvrdilo i při analýze celostátních volebních výsledků v přecházející části textu. Jedinou výjimkou z obecného trendu je Navarra, kde regionalistické hlasy dlouhodobě posilují svůj podíl ve volebních výsledcích. Nicméně nesmíme zapomenout, že regionalistické hlasy jsou v Navarře svázány s celostátním politickým subjektem. Obecně tedy můžeme říci, že regionální strany se musejí od počátku

nového milénia vyrovnávat při celostátních volbách s klesající volební podporou. Důvody tohoto trendu jsou v každém regionu odlišné.

V Katalánsku je to především krize ERC, která nedokázala využít politický potenciál související s projednáváním nového statusu této autonomní oblasti. Současně se podařilo regionální pobožce PSOE převzít mnohá regionalistická témata. Z uvedeného tedy vyplývá, že v Katalánsku dochází k oslabení štěpící linie centrum-periferie zejména pro integraci regionalistických zájmů celostátním politickým subjektem. Regionální preference na celostátní úrovni tak nacházejí svou aferentaci ve struktuře celostátních stran.

Obdobný vývoj můžeme sledovat i v případě Navarry, kde se daří konflikt centrum-periferie mediovat spojením celostátní PP s regionální UPN. I když se další rozpory navarrského stranickopolitického systému vymezují na ose Navarra-Baskicko, je přece jen pozice regionalistického bloku mnohem silnější.

Graf 4: Podpora stran PANE v regionálních volbách 1980-2009

Zdroj: Vlastní zpracování autora.

Pokud se podíváme na vývoj podpory stran PANE v regionálních volbách – tedy voleb druhého řádu –, je pozice regionálních stran v tomto případě mnohem silnější. Jak je patrné ze zmíněné tabulky, osciluje procentuelní rozdíl mezi podporou regionálních stran ve volbách prvního a druhého řádu okolo 14%. Voličská podpora v regionálních volbách totiž není vázána na ekonomickou situaci daných autonomních regionů. Jak ve své studii poukazují Lago a Lago, jsou hlavním určujícím činitelem v regionálních volbách „specifické politické elementy“ každého autonomního společenství zvlášť. To se postupně od 90. let mění, ale

zvládnutí politického vedení autonomního regionu zůstává stále nejdůležitějším faktorem v případě rozhodování voličů [Lago, Lago 2001: 176-177].

Přesto zůstává faktem, že podpora regionálních stran klesá v poslední době i v případě regionálních voleb. Jako vysvětlení se nabízí již zmíněná mediace konfliktu ze strany celošpanělských stran PP a PSOE (Katalánsko, Kanárské ostrovy, Navarra) nebo vyloučení určitého politického proudu ze stranické soutěže (nacionálně separatistického) jako v případě Baskicka. Určit jednoznačný důvod poklesu podpory regionálních stran pro všechna sledovaná autonomní společenství není na základě zjištěných dat možné. Zůstává pravdou, že situace daná specifickým politicko-stranickým systémem každého regionu je vždy hlavním určujícím faktorem vývoje stranické soutěže na regionální i celostátní úrovni. Nicméně vzrůstající agregace regionalistických zájmů ze strany celostátních stran, zejména PSOE, zůstává faktem, který nelze přehlédnout, protože schopnost decentralizovaného systému zvládat konflikty je do jisté míry dána schopností celonárodních stran pojmout teritoriální zájmy [Thorlakson 2006: 37]. To se v případě Španělska ukazuje jako hlavní determinant míry konfliktu centrum-periferie.

Z uvedeného můžeme říci, že hypotéza formulovaná na počátku této studie se do určité míry potvrdila. Podpora regionálním politickým stranám je vyšší v případě voleb do autonomních shromáždění. Úspěšnost mediace konfliktu centrum-periferie ze strany celostátních stran platí zejména pro oblasti Baskicka, Katalánska a do jisté míry i na Kanárských ostrovech. U ostatních sledovaných regionů se pro složitost tamní stranicko-politické struktury nedá tak jednoznačné prohlášení učinit. Je ale pravdou, že dvě nejsilnější politické strany – PP a PSOE – již od 90. let minulého století stále více flexibilně reagují na regionální zájmy, čímž se agregují tyto požadavky do svého programového portfolia. Současně platí, že zapojení významných regionálních politických systémů do podpory menšinových kabinetů na celostátní úrovni v mnohém integruje teritoriální zájmy do arény celošpanělské politiky. Z hlediska srovnání podpory celostátních a regionálních politických stran lze tedy konstatovat, že díky oslabení konfliktní osy centrum-periferie ve španělském politickém systému dochází k poklesu podpory PANE stran v obou úrovních stranické soutěže.

Závěr

Proces decentralizace ve Španělsku vytvořil podmínky vhodné pro ustavení autonomních stranických systémů v řadě španělských regionů. Zejména v případě historických regionů Baskicka a Katalánska můžeme hovořit o autonomních, na struktuře celostátní stranické soutěže nezávislých, systémech. Obdobnou specifickou strukturu stranické soutěže nacházíme i v případě na Baskicko vázaného stranického systému Navarry a ostrovního autonomního společenství Kanárských ostrovů. Podpora regionalistickým a nacionalistickým subjektům však nedosahuje tak výrazné výše jako v případě Baskicka a Katalánska. Stranický systém Galicie vykazuje ze skupiny sledovaných regionů nejmenší podíl regionálních hlasů. Díky specifickému postavení regionální strany v počátcích nového milénia a silné regionální

subjektivní identifikaci obyvatel Galicie si však zaslouží i tento region své zařazení do kategorie excentrických stranických systémů.

Regionální politické strany si dokázaly vydobýt silné pozice nejen na úrovni autonomních společenství, ale získaly relevantní postavení i na celostátní úrovni. Volební výsledky nejsilnějších politických stran, které od 90. let až na jednu výjimku nejsou schopny dosáhnout absolutní většiny mandátů v dolní komoře španělského parlamentu, znamenaly příležitost pro regionální politické strany hrát kvalitativně novou úlohu v rámci celostátní španělské politiky. Z uskupení hájících regionalistické a nacionalistické zájmy se musely na celostátní úrovni přetvořit ve státotvorná uskupení, která umožní, i když za cenu mnohých ústupků ze strany PP nebo PSOE, vznik menšinových vlád těchto stran. Zapojení regionálních stran do konstituce exekutiv na celošpanělské úrovni současně znamená pro dimenzi konfliktu centrum-periferie jeho oslabení. Zároveň platí, že národní volební aréna pro volby do dolní komory španělského parlamentu je střetem zájmů celostátního charakteru, což má za následek menší počet hlasů odevzdaných pro regionální strany v těchto volbách.

Ruku v ruce s procesem legitimizace regionalistických zájmů na národní úrovni je možno v posledních letech pozorovat ve Španělsku oslabení pozice regionálních stran na úrovni autonomních oblastí. V některých regionech se daří národním stranám – zejména PSOE – přebírat některá regionalistická témata, což vede k oslabení podpory zájmů agregovaných čistě regionálními stranami. Tento trend je pozorovatelný zejména na příkladu Baskicka a Katalánska, do jisté míry i na Kanárských ostrovech. I když oslabení pozice etablovaných regionálních stran v mnoha případech souvisí se specifickou vnitropolitickou situací v každém ze sledovaných regionů, určitá změna ve volebním chování je v tomto směru nepřehlédnutelná.

Španělsko představuje jedinečný příklad vztahu demokratizace a decentralizace pro vznik regionálních stranicko-politických soustav. Dynamika vývoje španělských stranických systémů/subsystémů získává od poloviny 90. let minulého století novou podobu. Vývoj v dalších letech může přinést nové otázky týkající se vztahu jednotlivých rovin stranické soutěže ve Španělsku. Některé otázky zůstávají v dnešní době stále otevřené.

Použitá literatura a elektronické zdroje:

- ARTÉS, J., BUSTOS, A. (2008). Electoral promises and minority governments: An empirical study. *European Journal of Political Research*. Vol. 47, no. 3, s. 307-333. ISSN 1475-6765.
- ČEPOVÁ, A. (2002). Decentralizace národních států v západní Evropě (Velká Británie, Španělsko, Francie, Itálie). In FIALA, V., ŘÍCHOVÁ, B. a kol. *Úloha politických aktérů v procesu decentralizace*. Olomouc – Praha: Nakladatelství Moneta. ISBN 80-900965-8-1.
- DVOŘÁKOVÁ, V.; KUNC, J. (1994). *O přechodech k demokracii*. Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN 80-901424-8-6.

- HAMANN, K. (1999). Federalist Institution, Voting Behavior, and Party System in Spain. *Publius* 29, Vol. 1, s. 111-137. ISSN 1747-7107.
- HAMMAN, K.; SGOURAKI, (1999). Re-Entering Electoral Politics: Reputation and Party System Change in Spain and Greece. *Party Politics*. Vol. 5, no. 1, s. 55-77. ISSN 1354-0688.
- HANLEY, D.; LOUGHLIN, J. (2006). *Spanish Political Parties*. Cardiff: University of Wales Press. ISBN 0-7083-1931-9.
- HELLER, W. (2002). Regional Parties and National Politics in Europe: Spain's Estado De Las Autonomías, 1993 to 2000. *Comparative Political Studies*. Vol. 35, no. 6, s. 657-685. ISSN 1552-3829.
- HLADKÁ, M. (2006). Tvorba menšinových vlád ve Španielsku (1977–2000). In ŘÍCHOVÁ, B. a kol. *Vládní modely v parlamentních systémech*. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd. ISBN 80-86731-03-0.
- HOPKIN, J.; HOUTEN van, P. (2009). Decentralization and State-Wide Parties: Introduction. *Party Politics*. Vol. 15, no. 2, s. 131-135. ISSN 1354-0688.
- HOUGH, D.; JEFFERY, C. (2006). An introduction to multi-level competition. In HOUGH, D.; JEFFERY, C. (eds.). *Devolution and electoral politics*. Manchester: Manchester University Press. ISBN 0-7190-7330-8.
- KUNC, J. (2000). *Stranické systémy v rekonstrukci*. Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN 80-85850-79-6.
- LAGO, I. (2002). Cleavages y umbrales: las consecuencias políticas de los sistemas electorales autonómicos, 1980-2000. *Revista Española de Ciencia Política*. no. 7, s. 131-158. ISSN 1575-6548.
- LAGO, I.; RAMÓN, J. (2004). Más votos y menos escaños: el impacto del sistema electoral en las elecciones autonómicas catalanas de 2003. *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*. Vol. 105, no. 1, s. 11-42. ISSN 1988-5903.
- LAGO, I.; LAGO, S. (2001). La influencia de los resultados económicos sobre el apoyo electoral de los gobiernos autonómicos, 1980–1997. *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*. Vol. 93, no. 2, s. 165-179. ISSN 1988-5903.
- LANCASTER, T.; LEWIS-BECK, M. (1989). Regional Vote Support: The Spanish Case. *International Studies Quarterly*. Vol. 33, no. 1, s. 29-43. ISSN 0020-8833.
- LLERA, F. (1998). Los rendimientos de los sistemas electorales de las comunidades autónomas: el predominio del bipartismo imperfecto. *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*. Vol. 82, no. 2, s. 127-157. ISSN 1988-5903.
- LLERA, F. (2006). Elecciones legislativas de 2004 en Euskadi: realineamiento y cambio de ciclo. In MOLINS, J.; OÑATE, P. (eds.) *Elecciones y corportamiento electoral en la España multinivel*. Barcelona: Centro de Investigaciones Sociológicas. ISBN 84-7476-416-5.
- MARGARAS, V. (2005). The Galician autonomy elections of 19 June: A modest vote for change? *International Journal of Iberian Studies*. Vol. 18, no. 2, s. 125-132. ISSN 1364-971X.

- MÉNDEZ, M. (2004). *Federalismo y partidos políticos: los casos de Canadá y España*. Working paper n. 232. Barcelona: Institut de Ciències Politiques i Socials. Dostupný z WWW: <http://ddd.uab.cat/pub/worpaper/2004/hdl_2072_1223/ICPS232.pdf>.
- MOLINS, J.; PARDOS-PRADO, S. (2006). Las elecciones autonómicas de 2003 en Cataluña: resultados, tendencias, ciclos e ideología. In MOLINS, J.; OÑATE, P. (eds.) *Elecciones y corportamiento electoral en la España multinivel*. Barcelona: Centro de Investigaciones Sociológicas.
- MONTERO, A. (2007). The Limits of Decentralisation: Legislative Careers and Territorial Representation in Spain. *West European Politics*. Vol. 30, no. 3, s. 573-594. ISSN 1743-9655.
- MONTERO, J.; LLERA, F.; TORCAL, M. (1992). Sistemas electorales en España. *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*. Vol. 58, no. 1, s. 7-56. ISSN 1988-5903.
- MONTERO, J.; TORCAL, M. (1990). Autonomías y comunidades autónoma en España: preferencias, dimensiones y orientaciones políticas. *Revista de Estudios Políticos*, no. 70, s. 33-91. ISSN 0048-7694.
- MORENO, L. (2001). *Federalization of Spain*. London: Frank Cass. ISBN 0-7146-8164-4.
- NORRIS, P. (1997). Second order elections revisited. *European Journal of Political Research*. no 31, s. 109-124. ISSN 1475-6765.
- OCAÑA, F.; OÑATE, P. (2000). Las elecciones autonómicas de 1999 y las Españas electorales. *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*. Vol. 90, no. 2, s. 183-228. ISSN 1988-5903.
- OCAÑA, F.; OÑATE P. (2006). Las arenas electorales en España y la normalidad de la convocatoria de marzo de 2004. In MOLINS, J.; OÑATE, P. (eds.). *Elecciones y corportamiento electoral en la España multinivel*. Barcelona: Centro de Investigaciones Sociológicas. ISBN 84-7476-416-5.
- OÑATE P.; OCAÑA, F. (2005). Las elecciones generales de marzo de 2004 y los sistemas de partidos en España: ¿Tanto cambio electoral? *Revista Española de Ciencia Política*, no. 13, 159-182. ISSN 1575-6548.
- PADRÓ-SOLANET, A. (1996). Political parties in Spain: A review of literature since the democratic transition. *European Journal of Political Research*. Vol. 29, pp. 451-475. ISSN 1475-6765.
- PALLARÉS, F.; MUÑOZ, J.; RETORTILLO, A. (2006). Las elecciones autonómicas de 2005 en el país Vasco. In Informe Comunidades Autónomas 2005. Barcelona: Instituto de Derecho Público. Dostupný z WWW: <http://www.pcb.ub.es/idp/cat/10_iccaa/2005/ica2005-EleccionesEuskad05.pdf>.
- PALLARÉS, F.; KEATING, M. (2006). Multi-level electoral competition: sub-state elections and party systems in Spain. In HOUGH, D.; JEFFERY, Ch. (eds.). *Devolution and electoral Politics*. Manchester: Manchester University Press. ISBN 0-7190-7330-8.
- PALLARÉS, F.; MUÑOZ, J. (2004). Las elecciones autonómicas de 2003 en Canarias. In *Informe Comunidades Autónomas 2003*. Barcelona: Instituto de Derecho Público. Dostupný z WWW: <http://www.pcb.ub.es/idp/cat/10_iccaa/2003/1_parte/vii-algunos_aspectos_ccaa/eleccionescanarias.pdf>.

- PALLARÉS, F.; MONTERO, J.; LLERA, F. (1997). Non State–Wide Parties in Spain: An Attitudinal Study of Nationalism and Regionalism. *Publius*. Vol. 27, no. 4, pp. 135-169. ISSN 1747-7107.
- ŘÍCHOVÁ, B.; FIALA, V. (2002). Decentralizační trendy v západní Evropě. In FIALA, V.; ŘÍCHOVÁ, B. a kol. *Úloha politických aktérů v procesu decentralizace*. Olomouc – Praha: Nakladatelství Moneta. ISBN 80-900965-8-1.
- SANCHEZ DE DIOS, M. (2006). Output of the Spanish Cortes (1979-2000): A case of adaptation to party government. *European Journal of Political Research*. Vol. 45, no. 4. pp. 551-579. ISSN 1475-6765.
- SARTORI, G. (2001). *Srovnávací ústavní inženýrství. Zkoumání struktur, podnětů a výsledků*. Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN 80-85850-94-X.
- SCHMITT, H. (2006). Las elecciones al Parlamento Europeo de junio 2004: siguen siendo de segundo orden? In MOLINS, J.; OÑATE, P. (eds.). *Elecciones y corportamiento electoral en la España multinivel*. Barcelona: Centro de Investigaciones Sociológicas. ISBN 84-7476-416-5.
- STRMISKA, M. (1998). *Regionální strany a stranické systémy*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. ISBN 80-85959-32-1.
- STRMISKA, M. (1999). Nacionalistické strany a stranicko-politický systém v soudobém Španělsku. In DANČÁK, B.; FIALA, P. (eds.). *Nacionalistické politické strany v Evropě*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. ISBN 80-210-2247-7.
- ŠARADÍN, P. (2008). *Teorie voleb druhého řádu a možnost jejich aplikace v České republice*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-1876-6.
- THORLAKSON, L. (2006). Party systems in multi-level contexts. In Hough, D., Jeffery, Ch. (eds.) *Devolution and electoral politics*. Manchester: Manchester University Press. ISBN 0-7190-7330-8.
- ZARISKI, R. (1987). Spain: The Multinational State and the Consequences of Incomplete State Building. In ROUSSEAU, M.; ZARISKI, R. (eds.). *Regionalism and Regional Devolution in Comparative Perspective*. New York: Praeger Publishers. ISBN 0-275-92546-3.